

М. В. Коваль, Т. В. Пастушенко

Патріотичні рухи в Україні 1941—45

ПАТРІОТИЧНІ РУХИ В УКРАЇНІ 1941—45. Терміном «патріотичні рухи» позначають консолідовані дії значної частини громадян країни чи окремого регіону для досягнення певної мети у політичній, економічній, соціокультурній, релігійній сферах, що мають загальнодержавне, загальнонаціональне значення, відповідну ідеологічну атрибутику, символіку та організаційні форми. Напередодні й у роки 2-ї світової війни на території України, контрольованій як СРСР, так і нацистською Німеччиною та її союзниками, діяли суспільно-політичні організації й рухи, що проводили кампанії допомоги військово-політичним інституціям і формуванням, збирали кошти, речі першої необхідності, організовували громадські роботи з метою матеріальної, медичної та моральної підтримки учасників збройних формувань і категорій громадян, постраждалих під час воєнних дій.

Особливістю патріотичних рухів в СРСР був контроль над ними з боку держави. Завдання допризовної підготовки молоді виконувало воєнізоване добровільне Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву (Тсоавіахім). Формально залишаючись громадською організацією, на початок 1940-х рр. Тсоавіахім перетворився на своєрідний підрозділ наркомату оборони СРСР. Кількість його членів (червень 1941) становила 13 млн осіб, допризовну підготовку у ньому пройшли майже 80 % військовослужбовців сухопутних військ та флоту і до 100 % — авіації. 1945 в УРСР товариство об'єднувало 2,077 млн членів. Для збору коштів у населення на потреби Червоної армії створено Фонд оборони, спеціальні рахунки якого були в усіх відділеннях Держбанку СРСР. 1941—45 через цей фонд зібрано 118 млрд карбованців (для порівняння — прямі військові витрати з державного бюджету СРСР за роки війни становили, за опублікованими даними, 551 млрд карбованців).

Значного поширення набув збір коштів на придбання військової техніки, ініційований українським колгоспником [Ф. Головатим](#), який у грудні 1942 і травні 1944 вніс по 100 тис. карбованців на будівництво 2-х літаків-винищувачів. Прискореною підготовкою санітарних інструкторів та медсестер, збиранням крові для військових шпиталів займалося товариство Червоного Хреста УРСР. За час війни 13 українських сестер милосердя, учасниць бойових дій, відзначено медаллю Ліги Міжнародного Червоного Хреста імені [Ф. Найтінґейл](#). Після звільнення від нацистів донорський рух в УРСР охоплював 325 тис. осіб. Широкого

поширення набула допомога у вигляді патронату — «шефства» виробничих колективів, військових частин, колгоспів над військовими шпиталями та дитячими будинками. У діючу армію організовано надсилали посилки із продуктами харчування, речами та подарунками.

В окупованій Україні патріотичні рухи найбільшого поширення набули у дистрикті «Галичина», де активно діяв Український крайовий комітет (у березні 1942 увійшов до складу Українського центрального комітету в Генеральній губернії). Відділ соціальної опіки та праці (очолював В. Луциняк), окрім іншого, займався звільненням українців із німецького полону, допомагав декому повертатися до Східної України, утримував громадські їдальні, притулки, інтернати, дитячі будинки.

На початку 1943 при Українському центральному комітеті постала Комісія опіки над українськими робітниками з Генерального губернаторства, які виїхали чи виїжджають до Райху, наприкінці 1943 — відділ опіки над родинами добровольців дивізії «Галичина». 1941—42 діяв Український Червоний Хрест з осередками у Львові, Києві, Рівному, Полтаві, Дніпропетровську (нині Дніпро). Першим його завданням стала організація допомоги військовополоненим Червоної армії, збір пожертв для цієї мети, складення докладного реєстру зниклих безвісти українців, організація по селах та повітах місцевих відділень. Важливу роль в організації допомоги і збору коштів для потерпілих в окупованій Україні відіграли церковні організації УГКЦ, УПЦ, УАПЦ, Румунської православної місії у Трансністрії та ін.

В окупованій Україні існували нелегальні патріотичні рухи на підтримку УПА. 1939—52 серед населення розповсюджували спеціальні грошові документи — [бофони](#), що дали змогу мобілізувати значні матеріальні ресурси для партизанської боротьби. 1943—49 під патронатом Українського Червоного Хреста діяла підпільна «служба здоров'я» при УПА (голова — [К. Зарицька](#)).

Рекомендована література

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. Т. 1—3. К., 1967—69;
2. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні 1943—1946. К., 1998;
3. Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941—1944). Уж., 2001;
4. Головка М. Л. Громадські організації та рухи України в роки Другої світової війни: Вітчизняна та зарубіжна історіографія. К., 2004;
5. Головка М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни: 1939—1945 рр. К., 2004;
6. Михайлуца М. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939—1945). О., 2008.

Бібліографічний опис:

Патріотичні рухи в Україні 1941—45 / М. В. Коваль, Т. В. Пастушенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2025. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-890032>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).